

# Περί της πολυσυζητημένης μαρτυρίας του Τατιανού επί των τεσσάρων «κανονικών» Ευαγγελίων

Γράφουμε το παρόν άρθρο λαμβάνοντας αφορμή από το κείμενο του βιβλιαριδίου «Ο Θρίαμβος των Γραφών», του James Orr που εμφανίζεται στις σελίδες 22-23 :

James Orr  
Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης

## Ο Θρίαμβος των Γραφών

Πέντε άρθρα του διάσημου Καθηγητή,  
γύρω από το Θρίαμβο των Γραφών  
ενάντια στις επιθέσεις της απιστίας.

Μετάφραση: Δρ. Κ. Μεταλληνός  
Μεταγλώττιση: Ι.Τ.  
Επιμέλεια ύλης: Σ.Ι.Π.  
Εξώφυλλο: Γ. Σ. Αλεξανδρής

“ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ”  
ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1991

### **Η μαρτυρία του Τατιανού για τα τέσσερα Ευαγγέλια**

Ας έρθουμε και σε μια άλλη μαρτυρία. Οι παλιοί Χριστιανοί συγγραφείς μάς πληροφορούν ότι ο Τατιανός, μαθητής του Ιουστίνου του Μάρτυρα, είχε κάνει ένα «τετράστηλο» και πως το έργο αυτό, το οποίο υπήρχε στην εποχή τους, ήταν αρμονία των τεσσάρων Ευαγγελίων. (Το έργο πρέπει να έγινε κατά το έτος 170 μ.Χ.). Για ν' ασχοληθεί όμως κάποιος συγγραφέας στη σύνταξη Αρμονίας των Τεσσάρων Ευαγγελίων, εξυπακούεται ότι τα Ευαγγέλια αυτά είχαν ήδη από καιρό ισχυρή και δεσπόζουσα θέση και ειδικό κύρος στην Εκκλησία. Η αναγνώριση αυτή επέφερε καίριο πλήγμα κατά της θεωρίας ότι τα Ευαγγέλια ήταν έργο μεταγενέστερης εποχής, γι' αυτό και καταβλήθηκαν προσπάθειες να προσβληθεί η δύναμη της μαρτυρίας αυτής, την οποία μας δίνει ο Τατιανός.

*Δάσκαλος του Τατιανού ήταν ο Ιουστίνος ο Μάρτυρας, ένας από του πιο σπουδαίους μάρτυρες, που άκμασε στα μέσα της 2ης εκατονταετηρίδας. Τα έργα του αρχαιότατου αυτού συγγραφέα περιέχουν κατά μεγάλο μέρος την ιστορία των τριών πρώτων Ευαγγελίων και δείχνουν επίσης μια ισχυρή γνωριμία με το Ευαγγέλιο του Ιωάννη. Ούτε μας αφήνει ο Ιουστίνος σε αμφιβολία ως προς την πηγή απ' όπου παρέλαβε τα όσα αναφέρει. Μας λέει ότι τα απέκτησε από τα «Απομνημονεύματα των Αποστόλων» τα καλούμενα Ευαγγέλια και ότι σ' αυτά βρήκε γραμμένα «άπαντα περί Ιησού Χριστού». Τα «Απομνημονεύματα» αυτά διαβάζονταν μαζί με τις προφητείες κατά τις εβδομαδιαίες συναθροίσεις των Χριστιανών.*

Το βιβλιαράκι αυτό μού το έδωσε μία χριστιανή ορθόδοξη, συγγενής μου, πολύ φανατική και θρησκόληπτη. Αν και αυτή έχει τελειώσει μόνο δημοτικό σχολείο, ήθελε με αυτό να μου αποδείξει τον θρίαμβο των ιερών χριστιανικών γραφών και δη των τεσσάρων κανονικών Ευαγγελίων, την αυθεντικότητα, την αρμονία, την ιστορικότητα και την αξιοπιστία των .

Εδώ δεν θα επεκταθούμε στο να απαντήσουμε σε κάθε παράγραφο, νύξη, ή χωρίο των γραφών που περιέχεται μέσα σ' αυτό το βιβλιαράκι. Το έχομε κάνει άλλωστε στα διάφορα άλλα άρθρα μας! Αλλ' όπως μας ανακοινώνει στο εσώφυλλό του, περιέχει πέντε άρθρα του κ. καθηγητή James Orr, του πανεπιστημίου της Γλασκώβης, «ενάντια στις επιθέσεις της απιστίας». Μα ποιός απιστίας; Χρειάζεται να είσαι άπιστος ή αθεϊστής για να επιτεθείς κατά της Εβραιογνωστικοχριστιανικής θρησκείας; Οι Θεϊστές, οι Βουδιστές, οι Ινδουιστές, οι Ταοϊστές και πάρα πολλοί άλλοι είναι πιστοί. Όταν όμως ακούνε για Χριστιανισμό αηδιάζουν και εξανίστανται εναντίον του. Γνωρίζω προσωπικά πολλούς πιστούς αυτών των ομάδων οι οποίοι κατατροπώνουν κάθε θεολόγο ή απολογητή της χριστιανικής δεισιδαιμονίας, βλακειάς και παραλογισμού οσάκις εμπλακούν μαζί τους σε αντιπαράθεση. Τί θέλουν δηλαδή να μας πούνε οι χριστιανοί και ο James Orr; Ότι μόνο οι άπιστοι και οι αθεϊστές αηδιάζουν και επιτίθενται κατά του Εβραιογνωστικοχριστιανισμού! Αν νομίζουν κάτι τέτοιο, τότε ή δεν ξέρουν ή δεν θέλουν να μάθουν τι τους γίνεται! Εθελοτυφλούν και στρουθοκαμηλίζουν!

Εδώ λοιπόν επιθυμούμε να αναπτύξομε περιληπτικώς τα τεκμηριωμένα στοιχεία επί της μαρτυρίας του Τατιανού και να καταδείξομε, άλλη μια φορά, ότι τίποτα δεν ισχύει απ' όσα ισχυρίζονται οι χριστιανοί διά τη σχέση της με τα τέσσερα

κανονικά *Ευαγγέλια*. Δυστυχώς όμως το αδαές πλήθος πιστεύει εν λευκώ ό,τι κι' αν του πασάρουν οι χριστιανοί θεολόγοι και απολογητές, ακόμα και ότι  $41 = 42$ , ή  $2 + 3 = 23$ , χωρίς καμία προθυμία ή περιέργεια για περαιτέρω έρευνα και διαπίστωση!

Από την άλλη μεριά πάλι διαπιστώνομε διά πολλοστή φορά το ψεύδος και το αντιεπιστημονικό σκόπιμο γράψιμο των διαφόρων θεολόγων και απολογητών του Χριστιανισμού, αρχής γενομένης με τον Απόστολο Παύλο. Δεν τους ενδιαφέρει η αλήθεια παρά μόνο η σκοπιμότητα για την προώθηση της θρησκείας των, προς δόξαν του Θεού των (*Πρός Ρωμαίους* 3: 7). Αυτούς τους συναντάμε παντού· σε κάθε χώρα και εθνικότητα που πάτησε και εξαπάτησε ο Χριστιανισμός, σε κάθε χριστιανική αίρεση, σε κάθε χριστιανική εκκλησία, κλπ.

Εδώ ο κ. James Orr, αν και καθηγητής του γνωστού μεγάλου πανεπιστημίου της Γλασκώβης, γράφει μέσα στο ίδιο πλαίσιο και πνεύμα. Ένα γεγονός που συμβαίνει με όλους τους χριστιανούς θεολόγους και απολογητές κάθε αιρέσεως και κάθε εκκλησίας σε όλα τα μήκη και τα πλάτη που απαντώνται! Γενικολογίες, μασημένα λόγια, μισές αλήθειες, στρεψοδικίες, κανένα συγκεκριμένο στοιχείο, κλπ.

Γράφει π. χ. ο κ. καθηγητής: «Οι παλιοί Χριστιανοί συγγραφείς ...». Ποιοί είναι αυτοί; Δεν ονομάζει ούτε έναν ο κ. καθηγητής. Που να τολμήσει να γράψει ότι ψεύτης Ευσέβιος άρχισε αυτή την σκόπιμη ιστορία ενάμιση αιώνα μετά τον Τατιανό και όπως έχουν αποδείξει οι ερευνητές και εκθέτομε και εμείς ευθύς αμέσως είναι ψευδής πέρα για πέρα. Ο κ. καθηγητής δεν παραθέτει έστω και ένα αυτούσιο συγκεκριμένο σύντομο χωρίο, δύο ή τριών γραμμών, από αυτά που εδήλωσαν αυτοί οι συγγραφείς. Γιατί άραγε; Όπως θα δούμε δεν υπάρχουν πολλά! Που να τολμήσει να αναφέρει ότι ο Τατιανός μετά τον προσηλυτισμό του στον Χριστιανισμό από τον Ιουστίνο, έγινε αιρετικός γνωστικός και καταδικάστηκε από την ορθόδοξη εκκλησία του τετάρτου αιώνα ως τέτοιος. Που να τολμήσει να αναγράψει την σύντομη αλλά πληρέστερη δήλωση του Θεοδωρήτου! Κλπ., κλπ. Ούτε λέγει το κυριότερο πράγμα που κάθε αμερόληπτος επιστήμονας οφείλει να τονίσει! Αυτό είναι το ότι οι μαρτυρίες αυτές, πάνω στον Τατιανό, είναι πολύ υστερόχρονες, ολίγες και χωρίς διασταυρώσεις για να είναι ιστορικώς βάσιμες. Μόνο αυτή που έγραψε ο Θεοδώρητος έχει ιστορική αξία! Όλες αρχίζουν 150 χρόνια μετά τον Τατιανό, με πρώτο τον Ευσέβιο περί το +320 και τελειώνουν με τον Λατίνο επίσκοπο Victor της Carua περί το +545. Δεν είναι σύγχρονες ούτε υπάρχουν διασταυρώσεις συγχρόνων του Τατιανού συγγραφέων όπως απαιτεί η επιστήμη της Ιστορίας. Δεν τολμά ο κ. James Orr να μας εξηγήσει γιατί ο Ευσέβι-

ος δεν διέσωσε τα έργα του Τατιανού, εκτός ένα μόνο, όπως και τόσων άλλων χριστιανών συγγραφέων των τριών πρώτων αιώνων.

Αλλ' ούτε και οι μεταφραστές ή οι εκδότες του μικρού αυτού βιβλίου έβαλαν μια υποσημείωση ή αναφορά ή βιβλιογραφία για να κινήσουν το ενδιαφέρον όσων επιθυμούν να κάνουν περαιτέρω έρευνα και έλεγχο. Γράφουν με το αξιωματικό ύφος ότι αυτή είναι η τελική αλήθεια «και τα σκυλιά δεμένα»!.

Έτσι λοιπόν, μέσα στην αγανάκτησή μας, αποφασίσαμε να εκθέσουμε το θέμα αυτό για να διαφωτίσουμε, κατά δύναμη, το αδαές, θρησκόληπτο και ανεξέταστο χριστιανικό ποίμνιο και να του παρακινήσουμε την ερευνητική του περιέργεια και διαπίστωση της αλήθειας. Αρχίζομε λοιπόν:

### **ΤΑΤΙΑΝΟΣ (π. 120 - π. 175 Κ. Ε.)**

Ο Τατιανός ήταν Σύρος με Λατινικό όνομα (Tatianus). Προσηλυτίσθηκε στον τότε Χριστιανισμό από τον χριστιανό Εβραιο-Σαμαρείτη Ιουστίνο Μάρτυρα (+150-160), αλλά μετ' ολίγον έγινε Γνωστικός, οπαδός της αιρέσεως του Μαρκίωνος, ή οποία είχε αρχίσει κατά τα έτη +140-145. Τελικά έγινε μέλος της αιρέσεως των Εγκρατιτών. Μάλιστα δε, από μερικούς ερευνητές θεωρείται ο ιδρυτής της σέκτας αυτής.

Εκτός από το έργο «*Λόγος Πρός Έλληνας*» που σώζεται ολόκληρο, όλα τα άλλα έργα του Τατιανού εχάθησαν. Καθόλου παράξενο βεβαίως που διασώθηκε μόνο αυτό, εφ' όσον εκεί μέσα ο Τατιανός, ως χριστιανός, στρέφεται κατά των Ελλήνων και του Ελληνικού πολιτισμού, ενώ όλα τα άλλα έργα του χαρακτηρίστηκαν ως αιρετικά από την μετέπειτα χριστιανική ορθόδοξη καθολική εκκλησία. **Αυτό το γερό έργο όμως δεν αναφέρει τίποτα απολύτως για κανένα από τα τέσσερα κανονικά Ευαγγέλια.** Μερικοί χριστιανοί συγγραφείς ισχυρίζονται ότι σ' αυτό υπάρχουν χωρία παράλληλα με αντίστοιχα των *Ευαγγελίων* και όπως λένε αποτελούνται από λόγια του Χριστού. Εκτός του ότι είναι ολίγα, κατά την έρευνα των αμερολήπτων επιστημόνων, αυτά έχουν ληφθεί από το απόκρυφο και μη κανονικό *Ευαγγέλιον των Εβραίων*, το οποίο, όπως θα τεκμηριώσουμε αμέσως, το χρησιμοποιούσε ο Ιουστίνος και ο Τατιανός για ένα μεγάλο διάστημα της χριστιανικής ζωής του.

Το γεγονός αυτό μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί με μια σύγκριση των εν λόγω χωρίων με τα αντίστοιχα χωρία του *Ευαγγελίου των Εβραίων* που έχομε σήμερα στα χέρια μας. Μερικά απ' αυτά ομοιάζουν και με χωρία των κανονικών *Ευαγγελίων*.

Αυτό δεν πρέπει να μας ξενίζει διότι όλο τον δεύτερο αιώνα σε όλα τα εβραιο-γνωστικο-χριστιανικά κείμενα, παρά τις διαφορές τους, κυκλοφορούσαν διάφορες κοινές χριστιανικές φράσεις, ιδίως μεταξύ των Κυριακών Λογίων.

### **Το Ευαγγέλιον ή η Αρμονία του Τατιανού**

Όπως λένε ο Τατιανός έγραψε το έργο *Αρμονία* περί το +170. Μερικοί χριστιανοί εννοούν πως πρόκειται για μια αρμονία των τεσσάρων κανονικών *Ευαγγελίων*.

Από διασωθείσες αναφορές φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις, αλλ' όχι και επί μονίμου βάσεως, ο Τατιανός χρησιμοποιούσε το απόκρυφο μη κανονικό *Ευαγγέλιο των Εβραίων*, και ακόμα ότι το έργο του με τίτλο «*Αρμονία*» είχε γίνει γνωστό σε μερικούς άλλους. Μεγάλη προσπάθεια έχει καταβληθεί για να συνδεθεί η *Αρμονία* με τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*, βασισμένη στην μόνη και ουσιαστικά αστήρικτη και ύποπτη μαρτυρία του Ευσεβίου (+260-340). Όπως ο Ευσέβιος λέγει, είχε τον υποδηλωτικό τίτλο *Διά Τεσσάρων*. Αν είχαμε τα γραπτά του ίδιου του Τατιανού ή μόνο την *Αρμονία* του, η ερώτηση της σύνδεσης που τίθεται εδώ θα ελάμβανε ταχεία απάντηση. Δυστυχώς όμως, αυτό το έργο μαζί με την συντριπτική πλειοψηφία των χριστιανικών έργων των τριών πρώτων αιώνων χάθηκε. Ας όψεται ο Ευσέβιος!

Το έργο λοιπόν *Αρμονία* ακούστηκε για πρώτη φορά από τον Εβραιοχριστιανό Ευσέβιο Καισαρείας της Παλαιστίνης, ο οποίος λέγει:

«Εν τούτοις, ο Τατιανός, ο πρότερος αρχηγός τους, έχοντας συνθέσει ένα συγκεκριμένο κράμα και μια συλλογή, δεν γνωρίζω πως, των *Ευαγγελίων*, ονόμασε αυτό *Διά Τεσσάρων*, το οποίο ακόμα και τώρα είναι γνωστό σε μερικούς» - *Εκκλησιαστική Ιστορία* 4. 29.

Εδώ ο Ευσέβιος δεν εξηγεί τι ακριβώς εννοεί με τη φράση: «ακόμα και τώρα είναι γνωστό σε μερικούς», που αφορά το «*Δια Τεσσάρων*» κράμα. Αυτό το «*τώρα*» και οι «*μερικοί*» αναφέρεται στους τότε οπαδούς του Τατιανού των οποίων ήταν αρχηγός τους όπως ομολογεί στην προηγούμενη γραμμή, ή ομιλεί για μερικούς που ζούσαν κατά τα έτη που Ευσέβιος έγραφε αυτά, δηλαδή 150 περίπου χρόνια μετά τον Τατιανό. Μάλλον το δεύτερο!

Η επόμενη αναφορά στο *Ευαγγέλιο* του Τατιανού γίνεται από τον Εβραιοχριστιανό Επιφάνειο (+ 315 - 403). Αυτός λέγει:

«Λέγεται ότι αυτός [ο Τατιανός] συνέθεσε το *Ευαγγέλιο Διά Τεσσάρων*, το οποίο από μερικούς καλείται ως *Ευαγγέλιον των Εβραίων*.» - *Αιρέσεις* 46. 1.

Από τον τρόπο που γράφουν, φαίνεται ότι οι δύο αυτοί συγγραφείς δεν είχαν δει κανένα τέτοιο *Ευαγγέλιο*. Έγραψαν τις αναφορές τους από ό,τι είχαν ακουστά. Η αναφορά του Επιφανείου (*Δια Τεσσάρων*) που αφορά την ονομασία του *Ευαγγελίου*, χωρίς αμφιβολία, βασίζεται επάνω στο χωρίο του Ευσεβίου.

Τρίτος συγγραφέας είναι ο Θεοδώρητος (+ 393 - 458). Αυτός λέγει:

«Αυτός [ο Τατιανός] επίσης συνέθεσε το *Ευαγγέλιο* το οποίο καλείται *Διά Τεσσάρων* αφού αφείρεσε τις γενεαλογίες και όλα τα μέρη που εδήλωναν ότι ο Κύριος γεννήθηκε από το σπέρμα του Δαβίδ, κατά σάρκαν. Αυτό χρησιμοποιούνταν όχι μόνο από τη σέκτα του, αλλά ακόμη και από 'κείνους που διατηρούσαν τα αποστολικά δόγματα, και οι οποίοι δεν αντελήφθησαν τα κακά αυτής της σύνθεσης, αλλά αυτοί χρησιμοποιούσαν το βιβλίο αυτό με απλοϊκότητα, ένεκα της συντόμου περιεκτικότητός του. Εγώ, ο ίδιος, έχω βρει πάνω από διακόσια τέτοια αντίγραφα που έχαιραν μεγάλης τιμής ανάμεσα στις εκκλησίες σας, και αφού τα μάζεψα όλα μαζί, διέταξα να τα βάλουν στην άκρη και αντ' αυτών εισήγαγα τα *Ευαγγέλια* των τεσσάρων Ευαγγελιστών.» - *Αιρετικοί Μύθοι* 1. 20.

Τον επόμενο αιώνα ο Victor επίσκοπος της Carua (+541-554), αναφερόμενος στο *Ευαγγέλιο* του Τατιανού το αποκαλεί «*Διά Πέντε*». - *Fabricius, Codex N. T. I*, σελίδα 378. Τί να είναι άραγε το εδώ αναφερόμενο πέμπτο, μέσα στη χαώδη και αντιφατική χριστιανική γραμματεία;

Αυτές είναι όλες κι' όλες οι σημαντικές ενδείξεις περί του *Ευαγγελίου* ή της *Αρμονίας* του Τατιανού. Για να τις αναλύσομε εκτενέστερα:

Ο Επιφάνειος αναφέρει μόνον, ότι κατά τον καιρό του λεγόταν πως ο Τατιανός συνέθεσε το *Ευαγγέλιο Διά Τεσσάρων* και αμέσως μετά προσθέτει και ότι μερικοί το αποκαλούσαν και *Ευαγγέλιο των Εβραίων*. Αυτό το έγραψε γύρω στο + 385. Μισό αιώνα αργότερα, ο Θεοδώρητος βεβαιώνει ότι τότε ονομάσθηκε *Διά Τεσσάρων*, και δηλώνει μερικά πράγματα για την σύνθεσή του.

Τότε, ανεξάρτητα από τον Ευσέβιο, το μόνο που φαίνεται αληθές είναι το ότι κατά τον τέταρτο και πέμπτο αιώνα έδωσαν στο *Ευαγγέλιο* του Τατιανού τον τίτλο «*Διά Τεσσάρων*» και τον έκτο «*Διά Πέντε*».

Αλλά ο Ευσέβιος λέγει ότι ο ίδιος ο Τατιανός το ονόμασε «*Διά Τεσσάρων*». Αυτή δεν είναι η πρώτη δήλωση του Ευσεβίου με την οποία προσπαθεί να δώσει μια πρώιμη αναφορά περί *Κανονικών Ευαγγελίων*, μέσα στην οποία ο ίδιος να υποστηρίζεται από προηγούμενες πηγές.

Η σπουδαιότητα της ερωτήσεως καθιστά αναγκαίο το να εξετάσουμε την αξιοπιστία αυτής της μαρτυρίας, και να προσπαθήσουμε να επιβεβαιώσουμε ή όχι, αν κανείς μπορεί να στηρίζεται στην αστήρικτη δήλωση του Ευσεβίου. Ως γνωστόν ο Ευσέβιος είναι υπόλογος πολλών πλαστογραφήσεων, ψεμάτων, παραχαράξεων και εξαφανίσεως σχεδόν όλων των πηγών. Ο τίτλος «*Διά Τεσσάρων*» είναι επινόηση τού Ευσεβίου γι' αυτούς τους λόγους. Ο πραγματικός του τίτλος ήταν *Αρμονία*.

Φαίνεται ακόμα ότι ο τίτλος *Αρμονία* του έργου του Τατιανού έδωσε το έναυσμα στον Ευσέβιο να μας μεταφέρει στραβά ότι εννοούσε την αρμονία των τεσσάρων κανονικών *Ευαγγελίων*. Δεν είναι όμως ανάγκη να πιστέψουμε τον Ευσέβιο. Το απλούστερο που μπορούμε να κάνουμε είναι να μελετήσουμε μόνοι μας τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια* και να διαπιστώσουμε αν πράγματι έχουν αρμονία μεταξύ τους. Τα λάθη οι αντιφάσεις και οι ασυμφωνίες τους ανέρχονται σε χιλιάδες και έχουν καταγραφεί σε καταλόγους της διεθνούς βιβλιογραφίας. Π. χ. βλέπε: **C. Dennis McKinsey**:

1. *Biblical Errancy*, Prometheus Books, 1995.

2. *The Encyclopedia of Biblical Errancy, A Reference Guide*, Prometheus Books, 2000.

μαζί με πολλά άλλα διάφορα συγγράμματα και άρθρα πάνω στο θέμα της αρμονίας.

Το +170 ο Τατιανός ήταν ήδη Μαρκιωνίτης Γνωστικιστής και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να παραδέχεται και να χρησιμοποιεί τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*, πόσο μάλλον να τα καταγράψει το ένα δίπλα στο άλλο! Κατ' αυτή την εποχή τα ίδια ισχύουν και για το *Ευαγγέλιον των Εβραίων*. Τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια* αναφέρονται για πρώτη φορά από τον Ειρηναίο Λυώνος κατά τα έτη +181-185.

Αλλά ας μην πάμε μακριά! Υπάρχει μια γνωστή περίπτωση, η οποία μόνη της δύναται να διαψεύσει ισχυρώς την ανεξέταστη υπόθεση, ότι ο Τατιανός χρησιμοποιούσε τα τέσσερα *Κανονικά Ευαγγέλια*.

Αυτή εμφανίζεται στην μαρτυρία του ιδίου του Θεοδωρήτου που ομολογεί ότι βρέθηκε στη δύσκολη θέση να αναγκαστεί να περιθωριοποιήσει το *Ευαγγέλιο* αυτό, αν και ήταν πολύ σεβαστό στις εκκλησίες που αυτός επισκέφτηκε και βρήκε εν χρήσει άνω των διακοσίων αντιγράφων.

**Το γεγονός ότι ο Θεοδώρητος όχι μόνον αισθάνθηκε υποχρεωμένος να το βγάλει από τη μέση και να το βάλει στην άκρη, αλλά και το αντικατέστησε με τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*, είναι αντίθετο προς την θεωρία ότι το *Ευαγγέλιο* αυτό αποτελούσε την αρμονία των τεσσάρων κανονικών *Ευαγγελίων* και θέτει σε απόλυτη αμφιβολία κάθε δήλωση που γίνεται για να καταδείξει ή να υποστηρίξει ένα τέτοιο συμπέρασμα.**

Παρατηρούμε ότι και ο Επιφάνειος και ο Θεοδώρητος έγραψαν τις μικρές μαρτυρίες των μέσα σε έργα των που αφορούσαν αιρέσεις του καιρού των, πράγμα που είναι προφανές και από τους τίτλους των έργων αυτών. Δηλαδή και οι δύο Πατέρες εθεωρούσαν τον Τατιανό ως αιρετικό. Άρα, πώς μπορεί ο Τατιανός να έχει την σχέση που επιθυμεί ο Ευσέβιος με τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*. Σε καμία περίπτωση!

Ο καθηγητής James Orr αναφέρει και την παραστατική λέξη «τετράστηλο». Τέτοια λέξη στις αναφορές των παλαιών χριστιανών συγγραφέων δεν υπάρχει. Είναι και αυτή μέσα στο υποκινητικό, αλλά αντιεπιστημονικό, πνεύμα της απολογητικής του προσπαθώντας να δημιουργήσει πειστικότητα δι' εντυπώσεων!

**Σημείωση:** Για το *Διά Τεσσάρων*, υπάρχουν ακόμα ολίγα υστερόχρονα σχόλια του Αγίου Εφραίμ Σύρου (+306-373) και μικρά κομμάτια υστεροχρόνων και μεσαιωνικών χειρογράφων που το αναφέρουν. Αυτό δεν είναι παράξενο αν λάβομε υπ' όψη ότι ήταν σεβαστό και χρησιμοποιούταν ευρέως ακόμα και κατά την εποχή του Θεοδωρήτου (πέμπτος αιώνας) και του Victor της Carua (έκτος αιώνας) και υπήρχαν ήδη πολλά αντίγραφα στην κυκλοφορία.

## **Δύο από τα Αιρετικά Στοιχεία του Τατιανού**

### **1. Περί Αθανασίας της Ψυχής**

Μερικοί, όπως ο Τατιανός και ο Βαρδεσάνης (+180), διατηρούσαν την πίστη στην ανάσταση των σωμάτων. Άλλοι πάλι, όπως ο Σατουρνίνος (+125) και ο Κέρδων (+140) προώθησαν την αντι-υλική αρχή και απέρριψαν την «εν σαρκί ανάστασιν».

Επ' αυτού του ζητήματος φυσικά, ήταν εύκολο να κάνει κανείς τον συμβιβασμό ώστε ένα «πνευματικό σώμα» να φαίνεται στην όραση ίδιο με ένα πραγματικό φυσικό σώμα. Αυτό όμως, με λίγα λόγια, θα ήταν τελείως αόριστο για να αγγίξει το «πνεύμα» όλων των εποχών.

Το δόγμα της αθανασίας της ψυχής δεν το ασπαζόταν όλοι τον καιρό του Τατιανού. Ο Τατιανός φωνάζει εναντίον των Ελλήνων, οι οποίοι πίστευαν το αντίθετο, τα εξής:

«“Η ψυχή δεν είναι αφ' εαυτού της αθάνατη, ώ Έλληνες, αλλά θνητή. Πράγματι, εάν δεν γνωρίζει [η ψυχή] την αλήθεια, τότε πεθαίνει, και διαλύεται με το σώμα, αλλά στο τέλος ανασταίνεται, κατά το τέλος του κόσμου, μαζί με το σώμα, λαμβάνοντας την τιμωρία του θανάτου αιωνίως.”» - *Λόγος Πρός Έλληνας* 1. 13.

Ίδιες απόψεις είχε και ο Θεόφιλος Αντιοχείας (+180), ο οποίος λέγει: «Ούτε αθάνατη, αλλά και ούτε θνητή την έκανε [ο Θεός], αλλά δυνατόν να είναι και για τα δύο.» - *Πρός Αυτόλυκον* 2. 27.

Η φύση της ψυχής, όπως εξηγεί ο Τερτυλλιανός (+200-210), είναι εντελώς ασύμβατη με την αθανασία, καθ' ότι πίστευε ότι το σώμα και η ψυχή διαιωνίζονται μαζί ή πεθαίνουν μαζί.

## **2. Γνωστικιστικές Απόψεις περί Χριστιανικού Θεού**

### **και το Ευαγγέλιο των Εβραίων**

Ο Τατιανός, μαθητής του Ιουστίνου Μάρτυρος και σύγχρονος του Σατουρνίνου, θεωρεί τον δημιουργό του κόσμου, τον Εβραίο Θεό Γιαχβέχ, ως έναν υποδεέστερο Θεό, και ομοίως φαίνεται να έχει συμπεράνει ότι ο Ιουδαϊσμός και το Ευαγγέλιο είναι δημιουργήματα κατωτέρων θεοτήτων, τύπου Γιαχβέχ. Ο καλός Θεός ήταν ο Θεός Πατήρ του Χριστού, ο οποίος επιπολάζει του κόσμου, κλπ.

Βλέπομε λοιπόν ότι ο Τατιανός είχε ταυτόσημες γνωστικιστικές απόψεις με τον Μαρκίωνα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη μαρτυρία του Θεοδωρήτου που εξετάσαμε παραπάνω. Συνεπώς, ως Μαρκιωνιστής Γνωστικός και συνεπώς αντι-Εβραίος, δεν ήταν δυνατόν να χρησιμοποιούσε το *Ευαγγέλιον των Εβραίων* επί μονίμου βάσεως. Είτε πήρε απ' αυτό μερικά χωρία που του άρμοζαν, είτε χρησιμοποίησε χωρία που ήταν κοινά στο *Ευαγγέλιο* αυτό και σε διάφορα γνωστικοχριστιανικά έγγραφα της εποχής του.

Γνωρίζομε βεβαίως ότι, το *Ευαγγέλιο των Εβραίων* ήταν ένα Εβραιο-Εβιωνιτικό κείμενο και το χρησιμοποιούσαν: ο Εβραίος Σαμαρείτης Ιουστίνος Μάρτυς, ο Εβραιοχριστιανός Ηγήσιππος, ο συγγραφέας των Κλεμεντίων Εβιωνιτικών κειμένων (Αναγνωρίσεις, Ομιλίες, Επιτομή, κλπ.), κ. ά.

Ο Credner (+1836) θεωρεί ότι, αυτό ήταν ένα από τα αρχαιότερα κείμενα της εκκλησίας και η πηγή για τον Ιουστίνο Μάρτυρα από το οποίο και απέσπασε πολλά εδάφια. Ο Toland (1700) λέγει ότι το *Ευαγγέλιον των Εβραίων* αναγιγνώσκετο δημοσίως στις εκκλησίες των Εβραιοχριστιανικών αιρέσεων των Ναζαρηνών και Εβιωνιτών ως αυθεντικό «για πάνω από 300 χρόνια» και «εθεωρείτο ως το αληθές *Ευαγγέλιον*» από τους: Παπία, Ιγνάτιο, Κλήμεντα Αλεξανδρείας, Ιουστίνο Μάρτυρα, Ηγήσιππο, κ. ά. Αυτή η άποψη, περί αυτού του *Ευαγγελίου* βεβαίως, εξοστρακίστηκε πλήρως από την χριστιανική ορθόδοξη καθολική εκκλησία και τους πατέρες του τετάρτου αιώνας και εφ' εξής. Αυτοί το κατέταξαν στα αιρετικά, απόκρυφα και μη κανονικά, αφού η νέα θρησκεία και εκκλησία που εδημιούργησαν σκοπόν είχε την μετάλλαξη και τον προσηλυτισμό της πατρικής θρησκείας των, του Εβραϊσμού δηλαδή.

Μερικοί ερευνητές, μεταξύ των οποίων και ο Tischendorf (+1850), νομίζουν ότι ο Τατιανός χρησιμοποιούσε το *Ευαγγέλιον των Εβραίων*. Ο Credner έφτασε να πιστεύει ότι αυτό ήταν ουσιαστικά η *Αρμονία* του Τατιανού.

Είναι θεωρητικώς αδύνατο για έναν Μαρκιωνίτη να ασπαζόταν το *Ευαγγέλιον των Εβραίων* σε όλη του τη ζωή. Εάν όμως υποθέσομε ότι, ο Επιφάνειος, ο Credner, ο Toland, ο Tischendorf, κ. ά. έχουν δίκιο και η *Αρμονία* ήταν πράγματι το *Ευαγγέλιον των Εβραίων*, τότε αυτό αποτελεί περίτρανη και σίγουρη απόδειξη του ότι η *Αρμονία* δεν ήταν το «*Διά Τεσσάρων*» του ψευτο-Ευσεβίου, εντός του οποίου υποτίθεται ότι είχε βάλει τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια* σε παράλληλη γραφή. Διότι: «Άλλο το *Ευαγγέλιον των Εβραίων* και άλλα τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*». Αν λοιπόν το ζήτημα έχει ούτως, τότε αυτό το γεγονός αποδεικνύει πλήρως και ευκολότατα το ψέμα και την διαστροφή τού Ευσεβίου.

Αυτό που όπως φαίνεται συνέβη είναι το ότι, όσο ο μαθητής Τατιανός ήταν κοντά στον διδάσκαλό του Ιουστίνο, χρησιμοποιούσε το *Ευαγγέλιο των Εβραίων* κανονικώς. Μετά όμως, όταν προσχώρησε στον Μαρκιωνιτικό Γνωστικισμό, το απέρριψε κατά το πλείστον. Όπως όμως ο διδάσκαλός του Ιουστίνος έτσι και αυτός εκράτησε εν χρήσει τα ολίγα χωρία του που έχουν να κάνουν μόνο με Κυριακά Λόγια και τίποτα περισσότερο. Αφού θεωρούσε τον Χριστό ως υιόν του καλού

Θεού που τον έστειλε για να μας σώσει (από τί άραγε;), τότε είναι εύλογο να απέσπασε μόνο τα Κυριακά Λόγια!

Συμπεραίνομε λοιπόν ότι σε κάθε περίπτωση, η χαμένη *Αρμονία* του Τατιανού δεν μπορεί να είναι το «*Διά Τεσσάρων*» του ψευτο-ιστορικού Ευσεβίου, ο οποίος με το ύφος της γραφής του προδίδει το ότι δεν εφρόντισε να την δει και να την εξετάσει ποτέ! Όπως πάντα, γράφει βιαστικά, με σκοπιμότητα και από τη φαντασία του ή από ακουστές διαδώσεις. Ο δε τίτλος «*Διά Τεσσάρων*» που του απέδωσε, είναι δική του σκόπιμη και ψευδής επινόηση, μόνο και μόνο για να βρει μια, ανύπαρκτη βεβαίως, σύνδεσή της *Αρμονίας* με τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια* και έτσι να στηρίξει ιστορικά και θεωρητικά την μόλις τεχνητά και βιαστικά κακοφτιαγμένη χριστιανική εκκλησία των τεσσάρων κανονικών και ψευδεπιγράφων *Ευαγγελίων*. Ο τίτλος αυτός δεν υπάρχει πουθενά σε ό,τι γραπτό υπάρχει πριν από τον Ευσέβιο και είχε την τύχη να διασωθεί.

## **Επίλογος**

Ελπίζομε μέσα στην εδώ περιληπτική ανάπτυξη του θέματός μας να έχουμε δώσει αρκετά στοιχεία για την κατάδειξη τού συμπεράσματος τής προηγουμένης παραγράφου και ενός ακόμη ψέματος του Ευσεβίου, επί του οποίου πολλοί θεολόγοι και απολογητές, όπως ο James Orr με αφορμή του δημοσιεύματος του οποίου γράψαμε το παρόν άρθρο, πατάνε για να στηρίξουν όχι μόνο την αυθεντικότητα των τεσσάρων κανονικών *Ευαγγελίων* (ψευδεπιγράφων) αλλά και την αρμονία τους, αν είναι δυνατόν.

Για ποιά αρμονία να μιλήσομε, όταν ο Πατήρ Θεοδώρητος μας λέγει ότι το *Ευαγγέλιο* τού Τατιανού περιείχε πολλά κακά και ότι τα άνω των διακοσίων σεβαστά αντίγραφα που βρήκε στις διάφορες εκκλησίες τα πέταξε στην άκρη και τα αντικατέστησε με τα τέσσερα κανονικά *Ευαγγέλια*! Ο ίδιος ο Τατιανός, κατά την μαρτυρία του Θεοδωρήτου, αφαίρεσε τις δύο αντιφατικότετες γενεαλογίες των *Ευαγγελίων*, όποιες και αν ήταν αυτές κατά τις μέρες του, και έτσι γλίτωσε από μια εξόφθαλμη αντίφαση. Ακόμα πέταξε έξω όλα που είχαν σχέση με την Εβραϊκή καταγωγή του Ιησού «*εκ σπέρματος Δαυίδ κατά σάρκαν*». Ίσως έχοντας ένα μόνο *Ευαγγέλιο* να γλίτωσε από πολλές αντιφάσεις, αν όχι απ' όλες, και την ασύστολη ασυμφωνία του με άλλα *Ευαγγέλια*.

Αν όμως κάποιος δεν έχει ικανοποιηθεί πλήρως από την παρούσα ανάπτυξή μας, τον παραπέμπομε στις 22 σελίδες, 366-381 και 500-505, του καταπληκτικού

πονήματος του ακαμάτου ερευνητή **Walter Richard Cassels** *Supernatural Religion*, Two volumes in one, Watts, 1874 - 1902, και σε μερικά σημεία του συμπληρώματός του *A Reply to D' Lightfoot's Essays*, Longmans, Green and Co., 1889.

Στις 22 αυτές περιεκτικές και πυκνογραμμένες σελίδες ο κάθε ενδιαφερόμενος θα βρει όλες τις λεπτομέρειες και θα ικανοποιήσει πλήρως το επιστημονικό και ερευνητικό του ενδιαφέρον. Στις σελίδες 500-505 μάλιστα, ο συγγραφέας έχει συμπεριλάβει και την σύγκριση των ολίγων χωρίων των Κυριακών Λογίων που αναγράφονται στον *Λόγον Πρός Έλληνας* με τα όμοια αντίστοιχα εντός του *Ευαγγελίου των Εβραίων* ή των κανονικών *Ευαγγελίων*.

Ο καθηγητής James Orr του πανεπιστημίου της Γλασκώβης παρά την χριστιανική θρησκοληψία του και τον απολογητικό του ζηλωτισμό, σίγουρα ε γνώριζε το θαυμάσιο αυτό και λεπτομερές αγγλικό σύγγραμμα. Έκανε όμως το κορόιδο προκειμένου να πει θαμπά τα καθιερωμένα χριστιανικά επιχειρήματα, ακόμα και αν δεν έχουν ίχνος επιβεβαιώσεως ή αληθείας, στο αδαές χριστιανικό «ποιμνιον» που, όπως πολύ καλά γνωρίζει και εκεί ακριβώς πατά ο κ. καθηγητής, δεν πρόκειται να ερευνησει και να εξετάσει το θέμα.

**Ιωάννης Νεοκλής Φιλάδελφος Μ. Ρούσσο**